

Hídverés a neveléstudomány és a gyakorlat között

A Pedagógiai Szemlétől az Új Pedagógiai Szemléig

A Pedagógiai Szemle 1950-ben, utóda, az Új Pedagógiai Szemle közvetlenül a rendszerváltás után, 1991-ben indult.

A Pedagógiai Szemlét 1950-ben alapította az akkori Oktatásügyi Minisztérium. Az alapítás összefüggött a neveléstudomány, illetve általában a társadalomtudományok helyzetéről hozott 1949-es párthatározattal, amely minden idézőjelbe tett polgári tudományos elemet, burzsoá áltudományt – pedológia, empirikus nevelésszociológia, pszichológia – száműzött a pedagógiai kutatásokból és a pedagógusképzésből. A folyóirat 1953-ig ideológiával erőteljesen átszótt tanulmányok sokaságát ontotta 25 ezer példányban. A folyóiraton belül kiemelt terjedelmet kapott a korszak szovjet és kelet-közép-európai pedagógiai kánonjának minden fontos eleme, a szovjet didaktikai, nevelélméleti és pedagógiai-pszichológiai, fejlődéslelektani iskola (*Kairov, Jaszipov, Goncsarov, Mencsinszkaja* stb.) és csehszlovák, NDK-beli, bolgár tanítványai.

1953-at követően a lassan és meglehetősen ellentmondásosan bekövetkező enyhülés csak nagyon áttételesen ugyan, de éreztette hatását, napvilágot látott néhány nyugat-európai szerzőtől is tanulmány. Az 1956-ot megelőző időszakban, a híres balatonfüredi pedagógiai konferencia előfutáraként megjelent néhány emlékezetes tanulmány, *Zibolen Endre, Kiss Árpád, Nagy Sándor* tollából, amelyek a pedagógia önmozgásának, dezideologizálásának fontosságát, a pedagógia társtudományainak, mindenekelőtt a pszichológiai diszciplínáknak a pedagógiai tudománnyá válásában játszott szerepét hangsúlyozták.

Az 1957 és 1961 közötti időszak lapszámait, a folyóirat arculatát, hangvételét két tény jellemzi a legmarkánsabban. Az egyik tény: az első 1957-es szám májusban jelent meg, a második talán még jellemzőbb: a 4 éves periódusban 24 publikáció foglalkozott az oktatás helyzetének pártközpont általi értékelésével. Eközben természetesen a szakma megpróbált élni, létezni, kísérletet tenni a szakmai öndefinícióra, kevés sikerrel. Ekkor már csak 15 ezer volt a folyóirat havi példányszáma.

1962 jelentős mérföldkő a Pedagógiai Szemle életében, mivel ekkor alakul meg az Országos Pedagógiai Intézet, s ekkor indul meg az enyhülés, amely lehetővé tette a „polgári” pedagógia eredményeinek – jóllehet mindig marxista kritikával recenzált – köteteknek, publikációinak közreadását. 1962 és 1970 között folyamatosan nyomon követhető a neveléstudományi gondolkodásmód kikristályosodása, a nevelésfilozófiai szemlélet lassú beszívargása, amely ha csak bűvópatakként is, de lassan kezdte széttörni a nevelélmélet ideologisztikus bástyáit. Külön említést érdemel az a tény, hogy az 1961-ben megindult oktatási reform az első, amelyben a lap teret adott társadalmi vitáknak, amelyben megjelenhettek kritikai álláspontok, például vita tárgya lehetett annak a középiskolai expanzióknak a meghirdetése, amelyet voluntarista módon az 1961-es *Ilku*-féle közoktatási törvény meghirdetett. 1962-ben a folyóirat az OPI folyóiratává vált, s ez egyfajta minőségi garanciát jelentett, hiszen a főiskolai jelleggel működő intézmény számos nagyformátumú kutatónak adott állandó publikációs lehetőséget. Ebben az időszakban nagy hangsúlyt kap a

tantervemélet, a nevelélmélet, s megjelenik az empirikus neveléstudományi kutatás, amely szorosan összefügg a társadalomtudományi kutatások, a szociológia rehabilitációjával. A dezideologizálás ekkor azonban még távol áll a lap szerkesztőitől, a pedagógia, a neveléstudomány monolitikus ideológiai szemlélete ugyanis megkérdőjelezhetetlen volt a folyóiratban. Ezt rejtett módon próbálta ellensúlyozni a szaktudományi elköteleződés egyre markánsabb megjelenése, a határtudományokban keletkezett eredmények megjelenítése. Ennek a sajátos hermeneutikának vagy inkább szerkesztői taktikának az illusztrálására álljon itt egy példa. A közösségi nevelés – a korszak meghatározó pedagógiai kulcsfogalma – tanulmányok sokaságában fejtődött ki, amely arra a nevelésfilozófiai premisszákra épült, mely szerint a nevelés célja a „szocialista társadalomért elkötelezett, egyéni érdekeit a szűkebb és tágabb közösségnek alárendelő ember nevelése”, sőt időnként még megmaradt az a tétel is, hogy a nevelés igazi célja a közösségteremtés, azaz a közösség nem a nevelés eszköze, hanem célja. Az ilyen jellegű cikkek mellé gyakorta illesztettek szerkesztő elődeim olyan nevelési eredményvizsgálatokat, amelyek szociometriai módszerekkel mutatták be, hogy egy-egy közösség milyen bonyolult szerves organizmus, abban az egyének személyiségtükrözése milyen sokoldalú folyamatokat generálnak.

A lap erőteljesen akadémikus, tudományorientált szemlélete ebben az időszakban még töretlen, a szerkesztők, a laptulajdonos, azaz az OPI meggyőződéssel hisz abban, hogy a magas példányszám – amelyben alapvető szerepe volt annak, hogy az iskolai könyvtárak számára előírták a folyóirat előfizetését – egyet jelent a pedagógusok Pedagógiai Szemle iránti magas érdeklődési szintjével. Saját – némi nagyképűséggel – sajtókutatásaim, amelynek forrásai megyei pedagógiai intézetek továbbképzési hatékonyságvizsgálatai, arra utalnak, hogy a pedagógusok már a hatvanas években is problematikusnak érezték a továbbképzési programokban megadott, döntően a Pedagógiai Szemlére és a Magyar Pedagógia cikkeire alapozott szakirodalmi források nyelvét, azaz nehezen értették a neveléstudományi cikkeket.

Érdekes, kéziratban maradt elemzést olvastam például a legendás emlékü *Somos Lajos* tanár úrnak, a Heves Megyei Pedagógiai Intézet munkatársának tollából. Ebben a Pedagógiai Szemle és a Magyar Pedagógia öt-öt tanulmányának megértését vizsgálta pedagógus-továbbképzésben részt vevő tanítók és tanárok körében. Mind az öt vizsgált tanulmány releváns kérdéseket tárgyalt, s ennek ellenére a tudományos kontextus szövegértési, még inkább értelmezési nehézségeket okozott az átlagnál motiváltabb, vizsgált pedagóguspopuláció számára. (Hol vannak ma ilyen jellegű sajtókutatások, hol vizsgáljuk a nyelvi kontextusok pedagógus szövegértésben játszott szerepét?)

1970-től jelentős minőségi változás érezhető a folyóiratban, s ebben kitüntetett szerepe van *Kiss Árpádnak* és a maga köré gyűjtött fiatal munkatársaknak (*Báthory Zoltán, Kádárné Fülöp Judit* és mások). A lap ekkor kezdi befogadni azt a modern neveléstudományi szemléletet, amely végérvényesen szakítani próbál az ideológiai tételek pedagógiai transzformációjával, s ebben nem csekély szerepe van az olyan, az adott korban nagy jelentőségű tényeknek, mint az IEA szervezethez való csatlakozás, az első összehasonlító tudásszint-mérések megjelenése, a szociokulturális tényezők tanulási, nevelési folyamatokra gyakorolt hatásának elemzése, a tanári magatartás empirikus kutatása. A Pedagógiai Szemle ebben az időben nyitja meg oldalait a gyakorló, kísérletező pedagógusok, a pedagógusképzésben dolgozó – zömében fiatal –, mára a neveléstudomány derékhadához tartozó oktatók számára. A folyóirat kétarcúsága ettől az időszaktól kezd nagyon markáns vonásként megmaradni. Egyfelől egyre javul, a neveléstudomány akkori nyugat-európai publikációs gyakorlatához közelítő, egyre kevésbé ideológiai tételek apológiáját tartalmazó tanulmányok töltik meg a lapszámokat, másfelől végérvényesen betör a gyakorlat, a kísérletező, mai fogalmaink szerint innovatív pedagógusréteg, amely a „hogyan csinálom?”, „mit gondolok a jelenségről?” típusú közlésekkel lép a szakmai nyilvánosság elé. Az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat a pedagógusok olvasási szokásainak

1976-os, 3000-es mintán alapuló kutatása szerint a PSZ-t a megkérdezettek 39 százaléka ismeri. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a TÁRKI 2002 januári, OM megrendelésre készült felmérése szinte hajszálra ugyanilyen ismertséget – 37 százalék – mutat ki az Új Pedagógiai Szemle esetében.) Az igazgatók 47, a középiskola tanárok 14, az általános iskolai tanárok 11 százaléka állítja 1976-ban az idézett sajtóvizsgálatban, hogy rendszeresen tájékozódik a PSZ-ből. (A 2002-es TÁRKI vizsgálat szerint a pedagógusok körében 10 százalék az ÚPSZ-t rendszeresen olvasók aránya.) A folyóirat publikációi közül a leginkább olvasott rovatoknak 1976-ban a gyakorló pedagógusok által írott cikkeket tartalmazó rovat, illetve a nagy oktatáspolitikai célok elemzését tartalmazó – zömében a korszak oktatáspolitikusai által írott – tanulmányok bizonyultak. A nyitott válaszok elemzése 1976-ban azt mutatta, hogy az olvasók közérthetőbb tanulmányokat vártak az akkor még mindig 8 ezer előfizetővel bíró folyóirattól.

(Az előfizetők magas számában akkor éppen az játszotta a legdöntőbb szerepet, hogy 1972-től a Pedagógiai Szemle az OPI és az 1967-ben újjáalakult szakmai civilszervezet, a Magyar Pedagógiai Társaság folyóirataként működött, s az MPT tagok a tagdíj fejében ingyen megkapták a folyóiratot.)

Az MPT-vel való fúzió nem egyszerű laptulajdonosi váltás, bővülés volt, hanem csírájában hordozta azt, hogy a lap a pedagógiai, oktatásügyi szakmai nyilvános fórumává válhasson. 1972-ben jelenik meg az első igazi körkérdés arról, hogy a neveléstudomány, az oktatáspolitikai, a fenntartói irányítás és a gyakorlat képviselői hogyan vélekednek azokról a változásokról, amelyeket az 1972-es párthatározat próbált elérni. Hogy mennyire nincs új a nap alatt, annak illusztrálására néhány címszó a körkérdés témáiból: tanulói túlterhelés, esélyegyenlőségek növelésének lehetőségei, mennyire közvetítse a tudományok logikáját a tananyag, miként foghatná át az iskola jobban a tanulók életvitelének.

1976-tól az MTA Elnöki Külön Bizottság (EKB) Műveltségkép az ezredfordulón munkálatainak megindulásától, az akadémiai szféra tantervkészítési folyamatokba történő bekapcsolásától a folyóirat fokozatosan az oktatáspolitikai nyilvánosság fórumává válik. (Az ÚPSZ talán ezt az örökséget vállalja a múltból a leginkább!)

Meggyőződésem, hogy a pedagógiában a rendszerváltás 1985-től datálható, ez jól nyomon követhető a folyóirat ebben az időben megjelent számaiban. Ettől az időtől erősödik meg a folyóiratban az oktatáspolitikai szemléletmód, amely az oktatáspolitikai törekvéseket szervesen összekapcsolja a tartalmi modernizációval, a módszertani kultúra fejlesztésével. Azaz a politika egyre inkább szakmapolitikává alakul. 1985-től még erőteljesebbé válik a folyóiratban a pedagógiai valóság történéseinek megragadása. Rendszeresen publikálnak az emlékezetes 6-os főirány, a mai KOMA elődje által támogatott iskolakísérleteket végző pedagógusközösségek, s azok a professzionális innovátorok, akik mentorként koordinálják e kísérleteket.

Az Új Pedagógiai Szemle fontos feladatának tekinti a neveléstudomány és határtudományai tudásmenedzsmentjét, azaz a szünetelő új eredmények minél szélesebb körhöz történő eljuttatását.

Értelmezésünk szerint a tudásmenedzsment azonban magába foglalja annak a tudásnak a terjesztését is, amely a gyakorlat metasztintú elemzéséből, a pedagógus saját tevékenységével kapcsolatos reflektív szemléletéből származik. Ennek ma az egyik legfőbb akadálya, hogy az innovatív pedagógusok zöme sem képes a saját tevékenységről alkotott meta-reflexiók mások számára is értelmezhető leírására, illetve arra, hogy a tudomány eredményeinek alkalmazásáról, a fejlesztésben történő felhasználásának tapasztalatairól képes legyen elemzéseket készíteni.

Míndez eltolja a lap egykoron kialakult arányait, erőteljesen szűkül a klasszikus neveléstudományi tanulmányok aránya s drámai módon nő a pedagógiai valóságot visszatüköröző, az abban lejátszódó folyamatokat elemző publikációk aránya. 1989-ben e folyóiratban kapnak elsőnek hangot az akkor alakuló pártok, civilszervezetek és az egyházak oktatásról – tehát korántsem csak oktatáspolitikáról – alkotott nézetei. Ezzel vonul be a szaktudományi sajtóba az interjú, a kerekasztal-vita, azaz az interaktív tudástermelés posztmodern korra oly jellemző folyóirat-műfaja.

Minden önelégültség nélkül állíthatjuk, hogy a régi Pedagógiai Szemlének ezek az 1988–90 közötti dokumentumai forrásértékűek, számos, a rendszerváltás pedagógiai vetületéről készült elemzés forrásanyagaként szolgálnak. Elég utalni Báthory Zoltán „Maratoni reform” címen megjelent elemzésére.

Az Új Pedagógiai Szemle 1991-es létrejötte nem igazi fordulat, nem igazi paradigma-váltás, amint ezt az iménti vázlatos történeti elemzés mutatja. A pluralizmus, a gyakorlat számára történő információnyújtás igénye már a régi Pedagógiai Szemle keretei között megindult. Az Új Pedagógiai Szemle annyiban jelentett a kilencvenes évek elején mást, újat, hogy deklaráltnan vállalta – s vállalja ma is – a neveléstudomány és a társadalommal, az emberrel foglalkozó diszciplínák eredményeinek lefordítását arra a nyelvre, arra az absztrakciós szintre, amely megfelel a művelt, érdeklődő, de a tudomány (nyelvi, logikai) kontextusaiban nehezen eligazodó pedagógus, egyetemi, főiskolai hallgató tájékozási igényeinek. Hasonló módon deklarált célnak tekinti a folyóirat az oktatáspolitikai sokszor nehezen követhető nyelvi kódjainak ugyanilyen igénnyel történő transzformálását. Hangsúlyozni kell, hogy fordításról, transzformációról és nem szimplifikálásról van szó esetünkben.

Az ÚPSZ a kilencvenes évek elején egy olyan korszakban indult, amikor a tudomány közvetítését célzó kommunikáció a nyelvi dekódolás alapvető formájának tekintette azt a posztmodern kommunikációs elemet is, amelynek lényege a szóbeliség írásbeli kontextusba helyezése. Ennek az igénynek a megjelenésében elsősorban Közép- és Kelet-Európában jelentős szerepet játszott a pluralizmus robbanásszerű megjelenése. A születő új paradigmákról való gondolkodás – amint azt sokunk megélte – először interaktív viták sorozatában indult meg, s csak jóval később jutott el a tudomány világában megszokott tudományos rendszerezés keretei közé, az írásos kommunikáció hagyományos formáinak, technikáinak alkalmazásához. Egyszerűbb nyelven szólva: az akadémia-típusú vitákat jó időre felváltotta a médiakontextusokra jellemző vita, amely fontos szerepet játszott – s játszik ma is – a tudományban, politikában megnyilvánuló pluralitás megjelenítésében. E sajátos nyelvi kontextus vált a reflektivitás egyik fő terepnumává. Ez a kontextusváltás szélesebb kört vont, von be – jóllehet inkább csak passzív szemlélőként – a szakmai, tudományos vitákba. Tehát a jelenség korántsem csak és elsősorban a politikai, oktatáspolitikai természetű viták esetében, hanem a tisztán szakmai kérdésekben (ha vannak egyáltalán ilyenek?) is érzékelhető. A szakmai vita, mintegy modellt ad(hat) a szakmai, tudományos nyilvánosság működésére, így vita- és gondolkodási kultúrafejlesztő funkciót tölt be. (Vita tárgy lehet, hogy ezt a tudományos kommunikációt, információterjesztést elsődlegesnek tekintő folyóiratokat miként értékelik. Mennyire számít tudományos publikációnak egy szakmai vitában való részvétel, egy körkérdésre adott válasz?) Megítélésem szerint a neveléstudomány és a praxis közötti hídverés egyik fontos eszköze lehet az interaktív tudásalkotás iránti érdeklődés növekedése a tudomány szélesebb nyilvánosság számára történő lefordításában.

Az Új Pedagógiai Szemle másfél évtizede ennek a célnak a jegyében működik. Egyszerre tölt be tehát hagyományos neveléstudományi kommunikációs funkciót és válik a neveléstudomány eredményeinek a gyakorlat számára történő fordítójává.

A tudomány eredményeinek lefordítása, dekódolása egy sor kérdést vet fel. Milyen mértékben kell/lehet egyszerűsíteni tudományos tételeket a gyakorlat számára? Milyen

nyelvi készlettel írhatók le egyszerűbben a teoretikus tartalmak? Milyen logikai, statisztikai apparátus alkalmazható, milyen ábrák, táblázatok, hivatkozások építhetők be a szélesebb szakmai nyilvánosságnak szánt publikációkba? Milyen szintű hivatkozási és bibliográfiai apparátus fejleszti a tájékozódási készséget, s mi az a szint, amely már elriaszt, amely távolabb viszi a gyakorlat emberét a tudósok tevékenységétől? Olyan kérdések ezek, amelyekre a tudomány művelőinek együtt kell választ adniuk a szaksajtó „csinálóival”, a szerkesztőkkel. Ideális az volna, ha a szaksajtót szerkesztők a tudományos közösség részeseinek tekinthetnék önmagukat, s ez a közösség is befogadná tevékenységük alapján őket.

A kulcskérdés, hogy a tudományos publikációk tartalmát lefordító, közvetítő kommunikáció elismertsége azonos értékű-e? Olyan súllyal esik-e latba a publikációs tevékenység eredményességének megítélése szempontjából egy „fordítást”, „transzformációt” vállaló lapban történő publikálás, mint a klasszikus „acta pedagogicákban” történő megjelenés?

A tudományos eredmények széles szakmai nyilvánosság számára való közvetítése elválaszthatatlan a gyakorlatban dolgozók reflexióinak nyilvánosságától, az eredmények alkalmazását leíró pedagógusi publikációs tevékenységtől. Ennek kapcsán két kérdés is felmerül:

– Miért ritka a saját tevékenységét leíró pedagógus?

– Miért nem válik a képzés részévé a saját gyakorlat reflektív és kommunikatív szemlélete?

Az Új Pedagógiai Szemle fontos feladatának tekinti a neveléstudomány és határtudományai tudásmenedzsmentjét, azaz a születő új eredmények minél szélesebb körhöz történő eljuttatását. Értelmezésünk szerint a tudásmenedzsment azonban magába foglalja annak a tudásnak a terjesztését is, amely a gyakorlat metaszintű elemzéséből, a pedagógus saját tevékenységével kapcsolatos reflektív szemléletéből származik. Ennek ma az egyik legfőbb akadálya, hogy az innovatív pedagógusok zöme sem képes a saját tevékenységről alkotott meta-reflexiók mások számára is értelmezhető leírására, illetve arra, hogy a tudomány eredményeinek alkalmazásáról, a fejlesztésben történő felhasználásának tapasztalatairól képes legyen elemzéseket készíteni.

Szükség lenne – legalább speciális kollégiumok vagy választható továbbképzések szintjén – a reflektív-leíró tudás megjelenítéséhez, a publikáláshoz szükséges készségek tudatos fejlesztésére. Ennek a képzési tartalomnak a kimunkálásában a pedagógiai szaksajtó szerkesztőinek e téren szerzett tapasztalatait mindenképp hasznosítani kellene.